

этих потребностей. Концепция качества жизни выходит за рамки концепции уровня жизни, отражает общее благосостояние общества и учитывает такие категории, как удовлетворенность жизнью, свобода выбора, безопасность, социальные связи, состояние окружающей среды и т. п.

Рассмотрены подходы к интегральной оценке уровня жизни населения. К показателям индикаторов, характеризующих уровень и социально-экономические условия жизни населения Львовской области отнесены: расходы бюджета на финансирование социально-культурных мероприятий, данные демографической статистики, показатели занятости, доходов и расходов населения, информация о жилищных условиях, здравоохранении, образовании, показатели пенсионного обеспечения и социальной напряженности. Проанализирован уровень жизни населения Львовской области на основе экологических, медико-демографических и социальных показателей.

Осуществлено ранжирование территории Львовщины по уровню благоприятности условий проживания населения методом сравнения со средними показателями в Украине (среднемесячной заработной платы, уровня урбанизации, объема реализованных услуг в расчете на 1 человека, общей жилой площади на душу населения, количества врачей на 10 000 жителей) и на основе интегральной оценки показателей-стимуляторов (среднемесячной заработной платы, коэффициента рождаемости, обеспеченности населения жильем, обеспеченности медицинским персоналом, обеспеченности больничными койками, книжным фондом библиотек, местами в кинозалах, местами в клубах) и показателей-дестимуляторов (коэффициента смертности, уровня безработицы, заболеваемости алкоголизмом, заболеваемости наркоманией, выбросов вредных веществ в атмосферный воздух от стационарных и передвижных источников загрязнения).

Ключевые слова: уровень жизни, средне-месячная заработная плата, коэффициент рождаемости, коэффициент смертности, обеспеченность населения жильем, уровень безработицы, выбросы вредных веществ в атмосферный воздух.

Summary:

Petrovska M., Pantylev V. ESTIMATION OF LIFE LEVEL OF THE POPULATION IN LVIV REGION.

The concepts of life level and life quality are analyzed in the article. Life level is a socioeconomic concept, which reflects measure of the development and satisfaction with physical, psychological and social needs of the population and conditions of the society for the development and satisfaction with those needs. Concept of life quality is wider than one of life level and reflects mostly general well-being of the population. This concept takes into consideration such factors as life satisfaction, freedom of choice, social communications, environmental condition etc.

Different approaches towards integral estimation of life level are analyzed in the article. One should add to those indicators, which reflect level and socioeconomic conditions of living of the population in Lviv region such indices as: expenses of budget on socio-cultural projects, data of demographic statistics, indices of employment, income and expenses of the population, housing conditions, health care, education and social tension. Statistical estimation of life level in Lviv region is based on environmental, social, health and demographic indices.

The classification of administrative districts of Lviv region according to living conditions is done based on the estimation of the average indices in Ukraine and on integral estimation of stimulant and destimulant indices. The first classification, which is based on the estimation of the average indices in Ukraine, used the following parameters: average monthly salary, urbanisation level, amount of realized service per capita, average usable space in flats per capita, and the number of physicians per 10000 of the population. In case of the second classification the following parameters were taken into consideration: average monthly salary, birth rate, housing conditions, providing the population with medical personnel, hospital beds, libraries, sits in the movie theatres and clubs (stimulant indices) and death rate, unemployment rate, the incidence rate of mental diseases due to the use of alcohol and psychoactive substances, emissions of toxic substances into atmosphere from stationary and non-stationary pollution sources (destimulant indices).

Key words: life level, average monthly salary, birth rate, death rate, unemployment rate, housing conditions, air pollution.

Рецензент: проф. Петлін В.М.

Надійшла 04.11.2014р.

УДК 911.3

Віктор ГРУШКО

МІСТА У КУЛЬТУРНО-СЕМІОТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОСТОРІВ ТА ЗОН ПІДВИЩЕНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НАПРУГИ

Дослідження присвячено аналізу ролі міст у процесі формування і розвитку соціально-географічних просторів навколо себе. Міста розглядаються як динамічні соціальні вертикалі, які панують над оточуючим їх соціальним середовищем (жителями сіл і менших значимих міст) і втягують в орбіту породжених ними процесів людей, що проживають на досить значних відстанях від них. Таким чином формується географічний

простір впливу міст, який набуває вигляду своєрідних "ізоляцій" спадаючої інтенсивності, конфігурація котрих під впливом інших міст може набувати найрізноманітніших форм, іноді на околицях свого впливу співпадаючи з адміністративними, державними, цивілізаційними, геополітичними кордонами, а іноді – поширюючи свій вплив всупереч суб'єктивно встановленим межам.

Ключові слова: міста-матриці, цивілізації, геополітичний простір, культурно-семіотичний процес, таласократія, телурократія, Нові Єрусалими.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливим і одночасно недооціненим на сьогоднішній аспект суспільно-географічних досліджень залишається дихотомія сприйняття географічного простору, з одного боку, як світу об'єктів і перешкод, які позиціонуються до людини виключно рівнем віддаленості, а з іншого – як ціннісно наповнена реальність, що постає по-різному наповненими для людей сенсами, які в одних місцях одержують позитивні значення, в інших негативні, а треті виявляються змістовно порожніми, або ж такими, що постають в якості соціальних обшарів, за вплив на які борються сенсоформуючі центри. Саме другий підхід в географічній науці тривалий час не одержував достатньої уваги, а у вітчизняній науці особливо гостро відчувається дефіцит досліджень, що, зокрема, стосується питань українського культурно-семіотичного географічного простору, який зарубіжні вчені переважно розглядають саме в якості змістовно порожнього, або ж такого, що потребує зовнішнього наповнення сенсами, які позбавляють українців історичної і політичної суб'єктності, або, фактично, повноцінної незалежності.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням проблем культурної географії в рамках суспільно-географічних досліджень почали приділяти увагу після утвердження якісно нового підходу в географічній науці, пов'язаного з переходом від досліджень об'єктно-географічних параметрів простору до вивчення абстрактних культурних ландшафтів, що здійснили Карл Ріттер та Альфред Геттнер. Мірчі Еліаде намагався дослідити вплив міфологічних та релігійних архетипів на формування різних моделей освоєння географічного простору, зосереджуючи увагу на ролі міських культур. Гастон Башляр виявляв вплив освоєних і облюбованих місць на оточуючий їх простір. Мішель Фуко розвиває думку, що саме міста організують державний простір, а держави по-суті постають як своєрідні величезні міста. Торстен Хегерstrand досліджував процеси культурної дифузії в географічному просторі в системі взаємодії центру і периферії. Цікаві напрацювання у цьому напрямку можна виявити в Артура Шопенгауера, Лева Гумільова, Карла

Хаусхофера, Самюеля Хантінгтона, а серед сучасників – Олександра Дугіна, Тараса Возняка, Володимира Каганського, Олексія Новікова, Романа Ключка, Дмитра Замятіна, Ярослава Олійника.

Мета статті – виявити роль міст у формуванні світоглядно-культурного простору, який вирішальним чином впливає на сучасну геополітичну картину світу, приділивши основну увагу на культурно-семіотичні процеси, породжені ними, що розвиваються на теренах України і територіях, що мають суттєвий вплив на культурний і політичний ландшафт нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Терміном "культура" на сьогодні прийнято позначати все те, що відрізняє людське суспільство від природи. Культуру можна розглядати в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні культура – це соціальний механізм взаємодії особистості чи спільноти з середовищем життя, який забезпечує передачу досвіду і його розвиток. У вузькому – це історично сформована сукупність цінностей і норм поведінки людей у певній суспільній системі. Культура виступає фактором виділення людини з природи, але вона водночас відіграє роль гармонізатора її взаємин з довколишнім середовищем.

Культура виступає якісно новою сферою, в якій реалізовується складний багатоступеневий процес прогресивного розвитку Всесвіту від неживого до живого і, нарешті, до розумного і культурного. На біологічному етапі основою еволюції виступає зміна генетичної інформації, в якій закріплювались корисні пристосування до життєвого середовища, що знаходило своє відображення в інстинктах. Проте цей процес відбувався досить повільно, охоплюючи тисячі чи навіть мільйони років. З появою людини розумної еволюційний розвиток пришвидшується, виходячи за біологічні межі. Відбувається процес перебудови механізму природного добору, який на цьому етапі набирає форм культурної еволюції. Культурна еволюція так само є формою пристосування людини до довкілля і також базується на доборі та передачі життєво важливої інформації, проте на цьому етапі набирає нових особливостей. З цього моменту виживання людини все біль-

ше починає залежати від процесу пізнання. Культура виступає гнучким механізмом пізнання. Пізнавати люди можуть або безпосередньо взаємодіючи з об'єктами, процесами чи явищами дійсності, або опосередковано за допомогою відповідних знаків, які у символічній формі дають можливість знайомитись з тим, що в силу тих чи інших обставин є недоступним (відірваність у часі чи просторі, дефіцит часу і можливостей у людей на самостійне пізнання всіх аспектів життя). Тому культура починає своє існування з вироблення системи знаків і символів, які виступають формою її існування. Культура за допомогою цих знаків і символів формує модель світу, зосереджуючи увагу на одних аспектах буття та елементуючи інші. Однією з таких знакових систем є мова, що являє собою зручну систему кодування інформації. У зв'язку з цим, автор універсальної семіотичної теорії з Естонії Юрій Лотман трактує культуру як механізм вироблення і збереження інформації [12, с.488].

Важливим аспектом культурної еволюції стало поглиблення соціальної єдності завдяки встановленню суспільних цінностей і норм, що заклало основи моральності, від якої все більше залежала здатність людських спільнот до виживання. У свою чергу, людські об'єднання будувались на поглибленні індивідуальної своєрідності людей, що радикально їх відрізняло від тваринного світу, де окрема жива істота виступає лише знеособленою ланкою у низці поколінь.

Межа між культурою і природою пройшла не лише у просторі і навіть не стільки там, скільки в середині самої людини. Її тіло виступає носієм потягів, хтивості, бажань, прагнень тощо (або узагальнюючи – інстинктів). Потяг до задоволення базових життєвих потреб долається лише при застосуванні відповідних зусиль. Тому лише свідомо, спрямована сила волі визначає і силу впливу культури, спроможної приборкувати біологічну природу людини. У той же час, приборкувати означає не усувати, а приймати певні правила, що встановлюють межі і визначають способи задоволення природних потреб. Тобто культура починається там, де формується певна регламентація, там, де з'являється табу (заборони), там, де символи створюють нову віртуальну реальність.

Культура надає спрямованості суспільству на створення, збереження і поширення результатів людської діяльності. Вона володіє потужним механізмом впливу на людину і при цьому

впливає на поведінку особи не примусово, а шляхом її засвоєння, як певного досвіду. Окрім того, засвоєння індивідом відповідних культурних цінностей, фактично, є процесом творення особистості.

Культура забезпечила виокремлення людини з природи, а з часом із соціального середовища, і забезпечила творення нової реальності, яка постає продуктом людської свідомості. При цьому сучасна людина опинилась не просто у просторі по-різному розміщених відносно неї матеріальних об'єктів, а в доквіллі, наповненому знаками, символами, сенсами: назви річок, озер, морів, океанів, гір, населених пунктів, вулиць, номери будинків, дорожні знаки і т.д.; адміністративні і державні кордони; осередки влади, культури, освіти, науки, релігійного життя, відпочинку тощо. У результаті світ, географічний терен постає для людей не як рівномірний, рівноцінний, об'єктивний обшир, наповнений безликими матеріальними об'єктами і перешкодами, а як нерівномірно структурована реальність з відмінними сенсами, значеннями, різними якісними і динамічними характеристиками. В одних місцях щось постійно відбувається, високими темпами змінюється якість навколишнього соціального середовища, що навіть суб'єкти перетворень часто не встигають до кінця осмислити нові швидкоплинні реалії, а інші терени лише переважно пасивно сприймають "сейсмічні" хвилі перетворень, а ще десь соціальний час практично зупинений [3, с.71].

Творення власної знакової системи і за її допомогою свого світу уяви, інтелектуального життя та інформаційного простору суспільства людина розпочала з простого оцінювання всього, що спостерігала навколо себе, застосовуючи найпростіший принцип розрізнення протилежностей: близьке-далеке, високе-низьке, сухе-вологе, світле-темне, присмне-відразливе, рідне-чуже і т.д. Концентрація певних позитивних характеристик дозволяло сприймати певні місця у просторі (чи періоди часу), як благодатні, зосередження негативних якостей – як прокляті. Наповнені позитивами місця приваблювали людей селитись там, одночасно тримаючись подалі від місць, в яких зосереджені негативи. З часом вже вид діяльності людей все більше позначався на їх розумінні благодатності тих чи інших місць: для мисливців – багаті лісові угіддя; для землеробів – родючі землі; для скотарів – багаті на рослинність степи; для торгівців – перетини торгових шляхів, зручні для причалу суден бухти; для можнов-

ладців – найвищі пагорби в околиці; для воїнів – захищені місця (півострів Пелопонес – для спартанців, Скандинавський півострів – для вікінгів, острів Хортиця – для запорожців, острів Мальта – для ордену Госпітальєрів і т.д.), для мудреців (святих) – там, де можна досягнути розумної дистанційованості від житейської суєти (на високих горах – Афону, чи Тибету, в печерах – київського, чи почаївського монастирів, на островах, як апостол Іван Богослов, у пустелі, як Іван Хреститель тощо). У деяких випадках тому, чи іншому місцю надавалось особливе значення через причетність до нього якоїсь вагової особистості, чи особи, з якою пов'язували ті чи інші вигоди: Віфлеєм – Ісуса Христа, Медина – Магомета, Константинополь – імператора Костянтина, який освятив своєю присутністю місто відповідно до античного принципу "де імператор, там і Рим", Рим (християнський) – апостола Петра, Київ – апостола Андрія Первозванного, Пекін – Чингісхана, Москва – однієї з родичок останнього візантійського імператора Софії Палеолог, Барселони – геніального архітектора Антоніо Гауді тощо.

З розвитком суспільства і знакової системи, зокрема, на сприйняття людьми географічного простору і конкретних місць на ньому окрім утилітарних характеристик (безпека, вигода, зручність, позитивне естетичне сприйняття) почали накладатись фактори породжені формуванням певних сенсів [3, с.184-214]: "коліска демократії" – Афіни, "дах світу" – Лхаса, "оселя Бога", "наречена Бога" – Єрусалим, "вікно в Європу" – Санкт-Петербург, "столиця магії" – Прага, "новий Вавилон" – Нью-Йорк, "культурна столиця світу" – Париж, "перлина біля моря" – Одеса і т.д.

За оцінкою Тараса Возняка географічний простір люди наповнюють сіткою значень, які найбільш концентровано проявляють себе саме у містах, формуючи семантичний простір соціальної географії. У містах зосереджено більше людей, більше ідей, більше сенсів, більше комунікацій, що формують вищий темп життя, соціальної активності, темп трансформацій і переходу у нову якість людей і суспільства. Місто відкриває перед людьми небачені для села можливості руху по соціальній висхідній, але й одночасно пропонує широку гамму спокус для опускання на соціальне і моральне дно, втягуючи у вир породжених ним процесів людей, що можуть проживати у досить віддалених від динамічних міських процесів місцях.

Кожне місто постає не просто як велике поселення, але й одночасно як соціальна вертикаль (владна, майнова, освітня, культурна, духовна і т.д.), що панує над простором де переважають між людьми горизонтальні зв'язки [13, с.198-203]. І тому не дивно, що будь-яке місто у той чи інший спосіб домінує над соціальним простором (сільською людністю), так як село над природою. Форми превалювання можуть бути різними, як з точки зору кількісних параметрів, так і сутнісних. Домінування може проявлятися через владну вертикаль міста, що оподатковує оточуючу соціальну периферію, через нееквівалентний обмін з селом чи менш вагомими містечками, через культурно-мистецькі засоби моделювання норм соціальної поведінки і способів самореалізації людей, через вищі інформаційні та комунікаційні можливості міських жителів тощо

Міста можуть мати свою спеціалізацію: "морські ворота Європи" – Роттердам, "фінансова столиця світу" – Лондон, "світовий банківський центр" – Цюрих, "університетське місто" – Оксфорд, "апостольська столиця" – Рим (Ватикан), "оздоровниця Європи" – Карлові Вари, "місто нічного життя та азартних ігор" – Монте-Карло і т.д.

Міста формують різну висоту соціальної вертикалі і, відповідно, зумовлюють різні масштаби впливу в географічному просторі. Вплив найменших містечок обмежується простором найближчих сіл. Міста, наділені адміністративними повноваженнями, мають вплив окрім економічного, ще й владний на території, підконтрольні їм згідно законодавства. Столиці – на терени своїх держав. Міста, де зосереджені міжнародні установи, мають вплив в одній, або більше сферах на групи країн чи на-віть світ: політики та економіки – Нью-Йорк, міжнародного судочинства – Гаага, гуманітарного права – Женева, військово-політичної діяльності – Брюссель, міжнародної політики арабських країн – Каїр і т.д.

Як у суспільстві соціальні вертикалі (владна, грошова, освітня, духовна тощо) частково доповнюють одна одну, а частково конкурують, так і міста перебувають між собою в аналогічній взаємодії. Ведучи між собою конкурентну боротьбу за збільшення свого впливу на простір (людські маси, їх уми і душі), міста одного типу можуть ділити між собою географічний простір (як столиці країн, чи духовні центри), або ж вибудовувати між собою певну ієрархію стосунків (наприклад: столиця – обл-

асний центр – районний центр у політиці; Рим – Константинополь – Олександрія – Єрусалим – Антіохія у християнстві; Львів – Чернігів – Кам'янець-Подільський в українському туризмі), або ж вести непримиренну боротьбу між собою, яка може закінчуватись сумно для однієї із сторін (наприклад: Рим і Карфаген у II ст. до н.е., Генуя і Венеція у XIV-XV ст., Варшава і Москва у XVII-XVIII ст., Оксфорд і Кембридж в останні століття і т.д.)

Свої особливості мають стосунки міст, що вибудували різні панівні соціальні вертикалі (еліти), котрі перегукуються з конкурентною боротьбою між соціальними групами за домінування в соціумі. Наприклад: в Західній Європі, протягом тривалого історичного розвитку конкурували між собою у боротьбі за гегемонію – Рим (духовенство), Відень (шляхта), Лондон (буржуазія); в ісламському світі – Мекка (духовенство), Стамбул (військово-політичний стан), Бейрут (фінансисти); у Східній Європі – Київ (духовні подвижники), Москва (військово-політичний стан), Санкт-Петербург (чиновництво), Одеса (підприємці). По-суті, кожне місто (його найавторитетніша соціальна вертикаль, його реальна, а не формальна еліта, його ідея-місія) не закінчується адміністративними межами, а формує концентричні кола впливу спадаючої інтенсивності на соціальний географічний простір. Кола впливу, в залежності від специфіки міста (його соціальної вертикалі, його еліти, його ідеї), мають різну природу і з часом можуть змінювати свою інтенсивність, якість, масштаби, на що мають вплив особливості історичних епох.

Особливе місце займають міста, вплив яких визначається не інтересами сьогодення, а ті, що постають сенсотворними осередками, які виступають для багатьох людей протягом життя не одного покоління світоглядними орієнтирами і центрами притягання, поширюючи свій, не завжди помітний, вплив не лише в просторі, але й у часі. Іноді такий вплив можна виявити в рамках окремого субрегіону певної країни: Львів (на терени розселення греко-католиків України), Монреаль (на франкомовні регіони Канади), Ростов-на-Дону (на терени історичного розселення донських козаків), Мюнхен (на католиків Німеччини), Ан-Наджаф (на території шіїтів Іраку) тощо. Більший інтерес представляють ті міста, які мають міжнародний, а іноді навіть глобальний вплив: тібетська Лхаса – духовна столиця буддистів, де століттями паломники шукають древньої мудрості та технік її досягнення; Мекка – де пра-

вовірні мусульмани світу шукають контакту з вищими силами та прагнуть переживань емоційної єдності з єдиновірцями; Єрусалим – в якому віруючі трьох релігій (їудаїзму, християнства та ісламу) прагнуть долучитись до історії одухотворення людства; Рим (Ватикан) – який біблійними аргументами доводить віруючим свою непомильність у справах віри та непохитність у протидії підступам зла; Київ – який, згідно твору Іларіона "Слово про закон і благодать", постає в якості другого Єрусалиму, освячуючи географічний простір своєї держави "Нового Ізраїлю" – Святої Русі і т.д.

Окрім конкуренції еліт різних міст, які часто представляють собою різні суспільні стани, одночасно розвивається протиборотство життєвих принципів, якими вони керуються. Зокрема, Освальд Шпенглер звернув увагу на якісно відмінну роль замків (осередків військово-політичної влади) і монастирів (духовно-моральних центрів впливу) [19, с.424-469]. У той час, як перші виступали законодавцями норм поведінки, етикету, то другі – цінностей, етики, моралі. Перші укорінюються в існуючій реальності (горизонталі земних пріоритетів), інші – у просторі уявного ідеального, який для людей даного типу постає як світ Вишній, Небесний, або ж як духовна вертикаль. Перші – формують причинно-наслідкові процеси, тоді коли другі націлені на внесення якісно нових чинників у соціальне життя, породжуючи трансформаційні зміни в існуючій алгоритмі функціонування суспільства. Шпенглер звертає увагу на тісний зв'язок між владою і здобиччю, обґрунтовуючи єдність походження військового прошарку суспільства, що породив політичну владу та економічно активного – буржуазії, що орієнтується на прибуток (здобич), які виступають силами, що не зацікавлені в появі алогічних змін (що не піддаються логіці боротьби інтересів) у пануючих правилах життя. У свою чергу, існує подібний зв'язок між релігійними людьми і науковцями, котрих єднає орієнтація на споглядання, пізнання, а не на фізичну дію, і які здійснюють свій вплив переважно опосередковано, але більш тривало. Тоді коли вчені орієнтуються на перевірені практикою життя факти, сприяючи повільним еволюційним змінам, то релігійні діячі – на аргументи уявного ідеального, вносячи революційну динаміку у ритм життя людей.

Якщо породжені пасіонарними світоглядні ідеї опиняються у спроможному сприйняти їх соціальному середовищі, то вони одержують поштовх для свого розвитку та поширення [6,

с.258-261, с.272-282]. Міста, в яких активно комунікує велика кількість людей, створюють зручні умови для формування критичної кількості прихильників певної ідеї, які крок за кроком починають наповнювати реальність соціального простору сенсами, породженими ідеалами людської уяви. Зокрема, серед міст, що спричинили глобальні перетворення у світі, можна назвати: Вавилон, який дав поштовх розвитку лихварства і банківської справи; Афіни – породили пряму (безпосередню) політику демократії; Рим – відкрив для людства роль права у регулюванні усіх видів людської діяльності; Єрусалим – значення духовної сфери у житті людей; Константинополь – необхідність наповнення політичного життя духовним змістом тощо. Значно частіше можна знайти приклади породжених містами ідей, які спричинювали менш масштабні, проте суттєві впливи у просторі і часі.

При формуванні сенсів провідну роль відіграє уява, за допомогою якої люди творять ідеальні образи. Ідеал, у свою чергу, не можна чітко визначити, виміряти, експериментально дослідити. Його можна лише уявити та емоційно прив'язатись до бажаної досконалості, створюваної людським розумом. З точки зору синергетичного вчення, розробленого бельгійцем Іллею Пригожином, у складних системах, де панує самоорганізація, таких як суспільство, процеси розвиваються не лінійно, а значною мірою шляхом формування сучасності через майбутнє [20, с.92-95]. Зокрема, у суспільстві майбутнє входить у життя людей через мрії, ідеальні образи, ідеї, плани, проекти тощо. Ідея конкретного локального місця приваблює людей відповідного складу, які вибудовують соціальну ієрархію за спроможністю її якнайкраще реалізовувати, одночасно породжуючи далеко не завжди усвідомлювані суспільством впливи у соціальному просторі.

У середині XVIII ст. у зв'язку з розвитком буржуазних відносин у країнах Заходу активно входить в обіг термін "цивілізація". У перекладі з латині це слово означає: громадяни, місто, держава. На сьогодні термін "цивілізація" найчастіше використовують для позначення значних за масштабами і тривалих у часі соціокультурних формувань, які володіють стійкими особливостями соціально-політичної організації, спільним світорозумінням і духовними цінностями. Еволюція зміни трактування терміну "цивілізація" вказує на те, що саме якимось конкретне місто (його провідна верства, на аргументи якої тут найчастіше орієнтуються лю-

ди) започатковує і формує зразок, який після цього починає тиражуватись, поширюватись у просторі тими, кого він надихнув, формуючи таким чином стійкі форми соціально-політичної організації на значних теренах і зупиняє своє поширення там, де фізичні, інформаційні, моральні аргументи центру розповсюдження вже не спрацьовують. Вплив різних міст-зразків змінюється з часом, а тому географічні простори цивілізацій можуть накладатись, формуючи зони підвищеної геополітичної напруги. Під цим кутом зору західна цивілізація Рима (католицизму) і Лондона (протестантизму або грошової цивілізації) за своїм внутрішнім змістом є різними, хоч територіально багато в чому співпадають, аналогічно цивілізація Києва ("Святої Русі", "нового Ізраїля") та Москви ("третього Риму", столиці "людей государства") не тотожні. І навпаки, можна виявити світоглядно-ціннісний зв'язок між "морськими торговими цивілізаціями" середньовічної Венеції і Лондона, ординського Каракорума і Москви [5, 116с.], стародавнього Вавилону і Нью-Йорка, древнього Єрусалима і Києва тощо.

Можна виявити кілька концептуальних підходів до розбудови суспільства, кожен з яких має своє місце становлення, географію поширення та максимальної реалізації. Тобто можна виявити міста-законодавці певних соціальних процесів, міста-спадкоємці сформованих тенденцій і міста-лідери в реалізації відповідних ідей на сучасному етапі. Якщо відштовхуватись від виділених Максом Вебером трьох сфер стратифікації політичної (на основі володіння владою), економічної (грішми), престижної (або морально-духовним авторитетом), то можна виявити, що найбільшу прихильність владній вертикалі на сьогодні віддають на теренах у свій час підконтрольних монголо-татарській державі (місто-матриця: Каракорум; спадкоємці: Сарай-Бату, Самарканд, Казань, Пекін, Москва і т.д.; сучасні лідери: Москва і Пекін), які за оцінкою Карла Хаусхофера формують простір телурократії, де панує "сухопутна сила", відповідно, грошовій ієрархії більш прихильні приморські терени (місто-піонер: швидше всього Вавилон; спадкоємці: Сидон (Фінікія), Карфаген, Венеція, Амстердам, Лондон, Нью-Йорк, Тель-Авів і т.д.; сучасні лідери: Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Гонконг, Сінгапур, серед яких столиця Британської імперії, очевидно, стала зразком для розбудови всіх інших), що визначають простір таласократії, де орієнтуються на "морську силу" і, на-

решті, віддають перевагу морально-духовним пріоритетам міста зосереджені досить компактно у східносередземноморсько-понтійському регіоні, на що вирішальний вплив здійснило місто-законодавець Єрусалим; спадкоємці: християнські Рим, Константинополь, Олександрія (Єгипет), Антіохія, Київ, ісламська Мекка і т.д.; сучасні лідери: Рим і Мекка.

В умовах всеосяжної глобалізації, очевидно, загострюватиметься питання лідерства в середині кожної стратифікаційної системи (між атлантичними та тихоокеанськими фінансовими центрами в грошовому таласократичному просторі, Москвою і Пекіном у владно-волонтаристському телурократичному обширі та між найпотужнішими світоглядно формуючими осередками Римом (християнством) і Меккою (ісламом) на теренах двох перших на сьогодні панівних ієрархічних систем. Паралельно наростатиме конкуренція за домінування між трьома головними підходами до життя: сила-насильство (сухопутної могутності – телурократії), вигода-спокуса (морської могутності – таласократії) [7, с.3-24] і мораль-жертвовність (духовної сили). Складність і багатогранність цього процесу, відсутність однозначних результатів сформувало на сьогодні різноваріантну палітру існуючих, вмираючих, стагнуючих, чи так і нереалізованих цивілізацій. Ефективні духовні центри (Рим і Мекка) зуміли закласти основи своїх цивілізацій і наповнити їх певним змістом, тоді коли менш успішні або ж зовсім маргіналізувались (Єрусалим, Антіохія, Олександрія), або ж перетворились в інструмент досягнення приземистих цілей якісно інших еліт з інших міст (Київ), чи не витримали конкуренцію з елітою-конкурентом у власному місті (Константинополь-Стамбул).

Швидше всього не випадково духовні центри тяжіють до місць, де особливо гостро протистоять владна і грошова вертикалі, де накладаються телуро- і таласократична геополітичні зони впливу, де формуються тривалі періоди соціальної напруги, де непримиренність про-

тиборчих сторін трансформується в якісно інші, духовно-моральні альтернативи. Ті ж, у свою чергу, самі вступають у протиборство між собою і далеко не завжди лише вербальне. Ймовірно саме на теренах впливу колишньої Візантійської імперії (східносередземноморсько-понтійському регіоні), де постали "нові Єрусалими", буде розгортатись найгостріше протиборство між головними глобальними силами, оскільки всі кандидати (світоглядні системи і відповідні їм системи організації життя) на світове лідерство мають вагомий для себе підстави претендувати на цей простір. У свою чергу, гострі конфлікти у цьому регіоні (на Близькому Сході, Балканах, Кавказі, між Україною та Росією), очевидно, є не звичайними локальними конфліктами між народами, а такими, де буде вирішуватись модель майбутнього для цілого людства.

Висновки. На сьогодні терени України опинились в зоні геополітичного розлому між двома фундаментально відмінними таласо- і телурократичними способами організації суспільного життя, де відповідно панують, з одного боку, економічно активний прошарок суспільства, який просуває свої інтереси через гроші та, з іншого – владна ієрархія, що утверджує свою перевагу за допомогою насильства, або погрози його застосування. Без власного, але одночасно наднаціонального геополітичного проекту, альтернативного двом глобальними потугам, територія України навряд чи зможе вибратись із зони вибухонебезпечної геополітичної напруги. Очевидно, що формування у свій час ідеї "Києва, як другого Єрусалиму", або ж духовно-моральної альтернативи породжена гострою необхідністю знайти вихід зі стану безперервно триваючих війн, які виснажували сили суспільства. У свою чергу, утвердження цієї національної ідеї у X-XI ст. дало найкращі результати за останнє тисячоліття – вплив у географічному просторі нашого народу досягнув у той час свого максимуму.

Література:

1. *Бжезінський З.* Велика шахівниця / *Збігнев Бжезінський.* – Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236с.
2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / главн. науч. ред. и сост. С.Ю.Солодовников. – Мн.: МФЦП, 2002. - 1008с.
3. *Возняк Т.* Феномен міста / *Тарас Возняк.* – Львів: Незалежний культурологічний журнал "І", 2009. – 333с.
4. *Гаврилишин Б.* К эффективным обществам: Пути в будущее / *Богдан Гаврилишин.* – К.: Гнозис, 2009. – 302с.
5. *Голубенко П.* Україна і Росія у світі культурних взаємин / *Петро Голубенко.* – К.: Дніпро, 1993. – 447с.
6. *Гумилев Л.Н.* Этногенез и биосфера Земли / *Л.Н.Гумилев.* – М.: ТОО "Мишель и Ко", 1979. – 503с.
7. *Донскіс Л.* Влада та уява. Студії з питань політики та літератури / *Леонідас Донскіс.* – К.: Спадщина, 2012. – 280с.
8. *Дружинин А.Г.* География культуры: теоретико методический аспект / *А.Г.Дружинин.* – Ростов-на Дону: СКФГО СССР, 1989. – 101с.
9. *Льїн В.В.* Фінансова цивілізація / *В.В.Льїн.* – К.: Книга, 2007. – 528с.

10. *Замятин Д.Н.* Культура и пространство: Моделирование географических образов / *Д.Н.Замятин.* – М.: Знак, 2006. – 488с.
11. *Катасонов В.Ю.* Капитализм. История и идеология денежной цивилизации / *В.Ю.Катасонов.* – М.: Институт русской цивилизации, 2013. – 1072 с.
12. *Лотман Ю.М.* Семиосфера / *Ю.М.Лотман.* – С.Петербург: "Искусство-СПб", 2004. – 704с.
13. *Павленко Ю.* Історія світової цивілізації / *Юрій Павленко.* – К.: Либідь, 2000 – 360с.
14. *Свідзінський А.* Синергетична концепція культури / *Анатолій Свідзінський.* – Луцьк: ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2009. – 696с.
15. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / *Элвин Тоффлер.* – М.: ООО "Издательство АСТ", 2002. – 670с.
16. *Тоффлер Э.* Шок будущего / *Элвин Тоффлер.* – М.: ООО "Издательство АСТ", 2004. – 557с.
17. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / *Самюэль Хантингтон.* – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. – 603с.
18. *Шаблій О.І.* Основи загальної суспільної географії / *О.І.Шаблій.* – Львів: Вид.центр ЛНУ, 2003. – 444с.
19. *Шпенглер О.* Закат Европы: очерки морфологии мировой истории. Т.2. Всемирно-исторические перспективы / *Освальд Шпенглер.* – Мн.: ООО "Потурн", – 1999. – 720с.
20. *Щокин Г.В.* Социальная философия истории (теории социального развития) / *Г.В. Щокин.* – К.: МАУП, 1996. – 152с.

References:

1. *Bžezins'kyj Z.* Velyka šachivnycja / *Zbihnjev Bžezins'kyj.* – L'viv – Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2000. – 236s.
2. Bol'shoj encyklopedyčeskij slovar': fylosofyja, socyolohyja, relyhyja, ezoteryzm, polytekonomyja / *hlavn. nauč. red. y sost. S.Ju.Solodovnykov.* – Mn.: MFCP, 2002. - 1008s.
3. *Voznjak T.* Fenomen mista / *Taras Voznjak.* – L'viv: Nezaležnyj kul'turolohičnyj žurnal "I", 2009. – 333s.
4. *Havrylyšyn B. K.* Effektyvnyj obščestvam: Puty v buduščee / *Bohdan Havrylyšyn.* – K.: Hnozy, 2009. – 302s.
5. *Holubenko P.* Ukraina i Rosija u sviti kul'turnykh vzajemyn / *Petro Holubenko.* – K.: Dnipro, 1993. – 447s.
6. *Humylev L.N.* Etnohenez y byosfera Zemly / *L.N.Humylev.* – M.: TOO "Myšel' y Ko", 1979. – 503s.
7. *Donskis L.* Vlada ta ujava. Studii z pytan' polityky ta literatury / *Leonidas Donskis.* – K.: Spadščyna, 2012. – 280s.
8. *Družynyn A.H.* Neohrafyja kul'tury: teoretyko metodyčeskij aspekt / *A.H.Družynyn.* – Rostov-na Donu: SKFHO SSSR, 1989. – 101s.
9. *Il'in V.V.* Finansova cyvilizacija / *V.V.Il'in.* – K.: Knyha, 2007. – 528s.
10. *Zamjatyn D.N.* Kul'tura y prostranstvo: Modelyrovanye heohrafyčeskych obrazov / *D.N.Zamjatyn.* – M.: Znak, 2006. – 488s.
11. *Katasonov V.Ju.* Kapytalyzm. Ystoryja y ydeolohyja denežnoj cyvylyzacyy / *V.Ju.Katasonov.* – M.: Ynstytut ruskoj cyvylyzacyy, 2013. – 1072 s.
12. *Lotman Ju.M.* Semyosfera / *Ju.M.Lotman.* – S.Peterburh: "Yskustvo-SPb", 2004. – 704s.
13. *Pavlenko Ju.* Istorija svitovoi cyvilizacii / *Jurij Pavlenko.* – K.: Lybid', 2000 – 360s.
14. *Svidzins'kyj A.* Synerhetyčna koncepcija kul'tury / *Anatolij Svidzins'kyj.* – Luc'k: VAT "Volyns'ka oblasna drukarnja", 2009. – 696s.
15. *Toffler E.* Metamorfozy vlasty / *Elvyn Toffler.* – M.: ООО "Yzdatel'stvo AST", 2002. – 670s.
16. *Toffler E.* Šok buduščoho / *Elvyn Toffler.* – M.: ООО "Yzdatel'stvo AST", 2004. – 557s.
17. *Chantynhton S.* Stolknovenye cyvylyzacyj / *Samjuel' Chantynhton.* – M.: ООО "Yzdatel'stvo AST", 2003. – 603s.
18. *Šablij O.I.* Osnovy zahal'noi suspil'noi heohrafii / *O.I.Šablij.* – L'viv: Vyd.centri LNU, 2003. – 444s.
19. *Špenhler O.* Zakat Evropy: očerky morfolohyy myrovoj ystoryy. T.2. Vsemyrno-ystoryčeskyye perspektyvy / *Osva'd Špenhler.* – Mn.: ООО "Poturn", – 1999. – 720s.
20. *Ščokyn H.V.* Socyal'naja fylosofyja ystoryy (teoryy socyal'noho razvytyja) / *H.V. Ščokyn.* – K.: MAUP, 1996. – 152s.

Резюме:

Виктор Грушко. ГОРОДА В КУЛЬТУРНО-СЕМИОТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОСТРАНСТВ И ЗОН ПОВЫШЕННОГО ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО НАПРЯЖЕНИЯ.

Исследование посвящено роли городов в процессе формирования и развития социальных, культурных, политических и мировоззренческих географических пространств вокруг себя. В работе города рассматриваются не как простое сосредоточение большого количества людей, объектов производственной и социальной инфраструктуры в одном месте, а как динамические социальные вертикали, которые одновременно и довлеют над окружающей социальной средой (жителями сел и меньших за масштабами или значением городов), и втягивают в орбиту порожденных городами процессов живущих на достаточно отдаленных от эпицентра событий людей. Как следствие, формируется географическое пространство влияния городов, которое приобретает вид своеобразных систем изолиний, характеризующих уровни втянутости населения за их пределами в процессы происходящие в них. Форма изолиний влияния под воздействием других городов может приобретать самую разнообразную конфигурацию.

Автором развивается утверждение, что эволюция использования термина "цивилизация" от города до государства и, наконец, до больших общностей стран и народов объединенных общими особенностями социально-политической, экономической организации, едиными духовными ценностями и идеалами, очень точно указывает на рождение всех современных цивилизаций, геополитических пространств в каком-то конкретном городе, где особенно успешно сумела себя проявить определенная элита, конкретной социальной вертикали, успех которой ставал образцом для подражания как для следующих поколений, так и для современников, которые распространяли удачный социальный опыт в пространстве. Разные практики социальной реализации частично конкурировали между собой, частично дополняли друг друга. Одинаковые – конкурировали и выстраивали иерархию за способностью наиболее успешно реализовывать ту или иную функцию или идею. При этом географическое социальное пространство между городами приобретало черты

поля сраження, території протидіючого за сфери впливу між домінуючими елітами різних міст.

Ключевые слова: міста-матриці, цивілізації, геополітичне простір, культурно-семіотичний процес, таласократія, телурократія, Нові Ієрусалими.

Summary:

Victor Grushko. CITIES IN CULTURAL AND SEMIOTIC SHAPING GEOPOLITICAL SPACES AND ZONES OF INCREASED GEOPOLITICAL TENSION.

The article is devoted to the role of cities in the formation and development of social, cultural, political and philosophical geographical spaces around them. Cities are not seen as a simple accumulation of large numbers of people, objects of production and social infrastructure in the same city, but as a dynamic social vertically, are both dominated by the surrounding social environment (villagers and smaller in scale or importance of the city), and involve, in orbit affected towns processes living on a fairly distant from the epicenter of events people. As a result, geographical area emerging of influence of cities that get kind of peculiar contours that characterize the population level involving beyond and processes occurring in them. The shape contour of influence, under the influence of other towns can acquire a wide range of configurations.

The author develops the claim that the evolution of the term "civilization" of the city in the state and large countries and peoples are united by common features of social and political, economic organization, the only spiritual values and ideals. It's definitely points to the birth of modern civilizations, geopolitical spaces in any particular city. Some elite specific social level successfully managed to show itself in it.

Keywords: matrix-city, civilization, geopolitical space, cultural-semiotic process, thalassocracy, [tellurocracy](#), New Jerusalem.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 28.10.2014р.

УДК 911.3:32

Ірина САВЧЕНКО, Оксана ШЕВЧУК

ОСНОВИ МЕТОДИКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Проаналізовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження територіально-політичної системи. Серед них: соціологічний для виявлення політичних орієнтацій різних соціальних, професійних та вікових груп населення; картографічний для створення серії карт територіальної організації політичної системи регіону; кореляційний аналіз для вивчення чинників та територіальної структури політичної системи регіону; контент-аналіз періодичних видань для виявлення взаємозв'язків між політичними орієнтаціями видань і реальними політичними орієнтаціями населення відповідної території. Обґрунтовано використання усередненого синтетичного показника політичного розвитку для проведення типізації адміністративно-територіальних одиниць регіону як основи для виділення політико-територіальних субрайонів області.

Ключові слова: методика дослідження, усереднений синтетичний показник політичного розвитку, картографічний, статистичний, соціологічний, кореляційний методи, контент-аналіз, територіально-політична система (ТПС).

Постановка наукової проблеми та її значення. Постійний розвиток і трансформація функцій управлінських органів та політичних організацій обумовлює потребу в удосконаленні їх структури, зокрема і територіальної, з метою оптимізації цієї діяльності, приведення політичної системи у відповідність до суспільних потреб і міжнародних стандартів. Прийняття рішень щодо удосконалення територіальної організації політичної системи має ґрунтуватися на наукових дослідженнях, зокрема й географічних, умов, чинників, сучасного стану і тенденцій та можливих сценаріїв розвитку політичної системи. Це потребує застосування наукових методів для опрацювання великих обсягів просторово координованої інформації, використання системи картографічних мето-

дів, які надають широкі можливості для просторового аналізу.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Питання методики дослідження територіально-політичної системи адміністративної області у вітчизняній літературі поки що є не достатньо розроблені. Вивчаючи цю проблематику ми послуговувалися працями А. Голода [3], В. Патійчука [7], В. Тікунова [10], О. Шаблія [12]. Зокрема, А. Голод розробив методику дослідження електоральної поведінки населення регіону. В. Патійчук запропонував ряд формул для вивчення територіальної організації соціальної сфери території. В. Тікунов запропонував синтетичний індекс для сфер, які характеризуються різномірністю показників. Комплексна методика дослідження